

УДК 373.3.0913:502/504]:374

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-151-155

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Іноземцев Сергій Анатолійович

аспірант другого року навчання кафедри педагогіки і психології початкової освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: 161968C@ukr.net
ORCID ID:0009-0001-5947-4994

Бірюк Людмила Яківна

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і психології початкової освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: biryuuk.51@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4940-4228

Проаналізовано теоретичні аспекти формування екологічної компетентності молодших школярів у позашкільних навчальних закладах. Основну увагу приділено аналізу методів та форм роботи, що сприяють розвитку екологічних знань і цінностей. Розглянуто роль позашкільних навчальних закладів у екологічній освіті дітей, а також співпрацю з громадськими організаціями. Використання сучасних технологій також розглянуто як ефективний інструмент формування екологічної компетентності.

Ключові слова: екологічна компетентність, молодші школярі, позашкільні навчальні заклади, екологічна освіта, громадські організації.

Постановка проблеми. Сучасні екологічні проблеми, зокрема зміна клімату, забруднення води та повітря, зменшення біорізноманіття ставлять перед суспільством серйозні виклики. У цьому контексті особливо важливо сформувати в дітей з раннього віку екологічну компетентність, яка передбачає усвідомлення важливості збереження довкілля та активну участь у природоохоронних ініціативах. Позашкільні навчальні заклади завдяки своїй гнучкості та можливості реалізації різноманітних програм можуть відігравати значну роль у цьому процесі (Лехтонен, 2016, с. 78).

Формування екологічної компетентності є ключовим аспектом забезпечення сталого розвитку суспільства. Здатність дітей усвідомлювати взаємозв'язок між людською діяльністю та станом довкілля є основою для формування відповідального ставлення до природи. Важливим завданням є не лише надання дітям знань про природу, а й розвиток у них умінь і ціннісних орієнтацій, що сприятимуть активній участі у природоохоронній діяльності. Позашкільна освіта має унікальний потенціал для забезпечення цілісного підходу до екологічного виховання дітей, поєднуючи теоретичні знання з практичними діями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екологічна компетентність є складним і багатограним поняттям, яке охоплює знання, уміння і ставлення до довкілля. Вона включає три основні складники:

- знання: учні повинні мати уявлення про екологічні процеси, роль людини у природі, вплив антропогенних факторів на навколишнє середовище. Ці знання формуються через спеціалізовані курси, екскурсії та проекти;
- уміння: здатність аналізувати екологічні проблеми, критично оцінювати інформацію, співпрацювати з іншими та втілювати екологічні ініціативи на практиці;
- цінності: формування відповідального ставлення до природи, усвідомлення необхідності її захисту та підтримки сталого розвитку (Бойко, 2017, с. 45).

Екологічну компетентність визначаємо як здатність індивіда ефективно діяти в ситуаціях, пов'язаних з навколишнім середовищем. Це включає як когнітивні, так і афективні складники, зокрема знання, навички, мотивація, цінності та ставлення. Сучасні дослідження підкреслюють важливість формування у дітей позитивного ставлення до природи та вміння діяти екологічно відповідально. У позашкільних навчальних закладах створюються умови для розвитку цих компонентів через залучення дітей до активних форм навчання – проектів, гуртків, експедицій.

Дослідження переконують, що вік до 12 років є критичним для формування екологічної свідомості. Саме в цей період діти починають усвідомлювати зв'язок між своїми діями та станом навколишнього середовища (Всесвітній фонд природи, 2020, с. 22). Екологічна освіта, надана у позашкільних навчальних закладах, сприяє закріпленню в дітей цінностей, які вони можуть нести в доросле життя. Діти, які отримують екологічні знання у поєднанні з практичною діяльністю, мають вищий рівень екологічної компетентності, що підтверджено вітчизняними дослідженнями (Кузьменко, 2020, с. 60).

Раннє формування екологічної свідомості має тривалий вплив на поведінку людини в майбутньому. Під час екологічних занять у позашкільних закладах діти не лише отримують знання, в них формується емоційний зв'язок із природою, що є основою для оволодіння екологічною культурою. Практична

діяльність у рамках екологічних гуртків та акцій дає можливість дітям побачити результати своїх дій, що сприяє підвищенню мотивації до захисту довкілля.

Мета статті. Метою статті є аналіз теоретичних аспектів формування екологічної компетентності молодших школярів у позашкільних навчальних закладах, а також визначення основних методів і форм роботи, що сприяють розвитку екологічних знань, умінь та цінностей. Дослідження акцентує увагу на значенні співпраці з громадськими організаціями, використанні сучасних технологій, а також залученні сімей і громад до процесу екологічного виховання.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо роль позашкільних навчальних закладів у формуванні екологічної компетентності. Позашкільні навчальні заклади мають ряд переваг, які дозволяють ефективно реалізовувати програми екологічної освіти, зокрема:

- гнучкість програм екологічного змісту: можливість адаптувати навчальні курси до інтересів і потреб дітей;
- практична діяльність: наявність можливостей для проведення екскурсій, екологічних акцій, проєктів, які дозволяють дітям отримувати практичний досвід (Лехтонен, 2016, с. 81).

Позашкільні навчальні заклади мають потенціал для створення умов, в яких діти можуть навчатися через отримання екологічного досвіду. Гурткова діяльність, екологічні акції, проєкти, співпраця з громадськими організаціями є важливими компонентами екологічної освіти. Такі заклади надають можливість дітям безпосередньо взаємодіяти з природою, що є важливим для формування відповідального ставлення до довкілля. Крім того, позашкільні заклади мають змогу швидко реагувати на нові виклики в галузі екології, адаптуючи свої програми та методи роботи відповідно до сучасних потреб і викликів.

В Україні реалізуються різноманітні програми, спрямовані на формування екологічної свідомості учнів. Наприклад, програма «Юні екологи» передбачає участь дітей у природоохоронних акціях, дослідженнях та проєктах, пов'язаних з охороною довкілля. У рамках цієї програми учні вивчають основи екології, досліджують флору і фауну свого регіону, беруть участь у створенні екологічних стежок та інформаційних буклетів. Такі програми допомагають дітям усвідомити важливість збереження природи та формують у них відповідальні екологічні звички.

Важливу роль у формуванні екологічної компетентності молодших школярів відіграє взаємодія з громадськими організаціями. Співпраця з екологічними організаціями, зокрема з WWF, «Зелена країна», та іншими місцевими ініціативами, є важливим чинником у формуванні екологічної компетентності молодших школярів. Взаємодія з фахівцями у цій сфері допомагає учням отримувати актуальну інформацію та практичні навички, а також залучає їх до масштабних екологічних проєктів (Всесвітній фонд природи, 2020, с. 23).

Також громадські організації можуть надавати позашкільним навчальним закладам методичну та інформаційну підтримку, організовувати семінари, тренінги та забезпечувати необхідними ресурсами для проведення екологічних акцій. Співпраця з такими організаціями сприяє розширенню кола діяльності дітей, залученню їх до вирішення реальних екологічних проблем. Це дозволяє дітям відчувати себе частиною ширшої спільноти, яка працює над збереженням природи, що позитивно впливає на їхню мотивацію та формує екологічну свідомість.

Дослідниками визначено ефективні методи і форми роботи, що використовуються в позашкільних навчальних закладах, сприяють формуванню екологічної компетентності молодших школярів. Для досягнення поставленої мети важливо використовувати різноманітні методи навчання, що дозволяють дітям активно включатися у процес навчання, застосовувати отримані знання на практиці та розвивати критичне мислення.

Важливу роль у формуванні досліджуваної якості молодших школярів відіграє гурткова діяльність. Гуртки, присвячені екологічній тематиці, допомагають дітям вивчати природу та брати участь у її захисті. Наприклад, гурток «Юні натуралісти» фокусується на вивченні місцевої флори і фауни, що дозволяє дітям формувати уявлення про екосистеми свого регіону. Діти можуть брати участь у зборі інформації про рідкісні види рослин і тварин, а також проводити дослідження в природі (Бойко, 2017, с. 46).

Гурткова діяльність сприяє розвитку практичних навичок і формуванню екологічної культури. Діти вчаться досліджувати природу, спостерігати за різними процесами, що відбуваються у навколишньому середовищі, робити висновки на основі своїх спостережень. Такі гуртки стимулюють інтерес до природничих наук, розвивають вміння працювати в команді та взаємодіяти з іншими учасниками освітнього процесу.

Ефективними формами роботи в означеному напрямі відіграють екологічні акції. Екологічні акції «Чисті береги» або «Посади своє дерево» та інші залучають дітей до активних дій, спрямованих на покращення стану довкілля. Це дозволяє учням не лише отримувати знання, а й втілювати їх у життя, що є важливим аспектом формування екологічної компетентності. Наприклад, акція «Чисті береги» передбачає прибирання берегів річок і озер, що не лише покращує стан довкілля, а й виховує в дітей відповідальність за природу (Всесвітній фонд природи, 2020, с. 28).

Екологічні акції сприяють розвитку соціальної активності дітей, їхньої відповідальності за стан довкілля. Участь у таких акціях дозволяє дітям побачити конкретні результати своєї діяльності, що підвищує їхню мотивацію та зацікавленість у подальшій екологічній діяльності. Крім того, екологічні акції сприяють формуванню командної роботи, розвитку лідерських якостей та вмінь взаємодіяти з іншими учасниками.

До продуктивних різновидів формування екологічної компетентності учнів початкових класів відносимо проєктну діяльність. Зазначена діяльність є дозволяє дітям самостійно досліджувати екологічні проблеми. Наприклад, учні можуть розробляти свої проєкти, пов'язані з охороною навколишнього середовища, що сприяє розвитку їхнього критичного мислення і творчості. Використання методів проєктного навчання в позашкільних закладах забезпечує дітей практичними навичками планування та реалізації власних ідей (Лехтонен, 2016, с. 83).

Проєктна діяльність стимулює розвиток креативності, ініціативності, вміння працювати з інформацією. Діти навчаються самостійно визначати проблему, розробляти план її вирішення, залучати необхідні ресурси, а також презентувати результати своєї роботи. Це сприяє формуванню цілого комплексу навичок, які є важливими для успішної реалізації екологічних ініціатив у майбутньому.

Важливу роль в екологічній освіті в закладах позашкільної освіти відіграє використання сучасних технологій. Означені технології відкривають нові можливості для формування екологічної компетентності молодших школярів. Так, застосування цифрових інструментів та інтерактивних платформ значно розширює можливості екологічної освіти, роблячи її більш різноманітною, доступною та цікавою для дітей молодшого шкільного віку.

Використання інтерактивних платформ, зокрема онлайн-курсів і вебінарів, дозволяє дітям отримувати знання у зручний для них час. Це також сприяє формуванню самостійності у навчанні і підвищенню мотивації до вивчення екологічних проблем та з'ясування способів їх вирішення. Платформи, що використовуються на інтерактивних заняттях з екології, можуть містити відео, завдання та ігри, що робить навчання більш цікавим і ефективним. Інтерактивні платформи також дозволяють дітям отримувати доступ до актуальної інформації про екологічні проблеми, взаємодіяти з іншими учасниками освітнього процесу (Беккер, 2018, с. 116).

Ефективними в означеному напрямі є й *цифрові ресурси*, зокрема мобільні додатки для вивчення природи, дозволяють дітям активно взаємодіяти з навколишнім середовищем. Наприклад, додатки для ідентифікації рослин і птахів можуть допомогти дітям вивчати місцеву флору і фауну, сприяючи формуванню інтересу до природи (Сидоренко, 2019, с. 80). Використання таких ресурсів розвиває навички самостійного дослідження, підтримує екологічний інтерес та поглиблює розуміння зв'язків у природі.

Цифрові ресурси також можуть використовуватися для організації вікторин, тестів, що стимулює навчальну діяльність та дозволяє учням змагатися в рівнях знань про природу. Використання ігрових технологій у навчанні допомагає залучити більше дітей, сприяє розвитку конкурентоспроможності, підвищенню мотивації й зацікавленості у вивченні екології.

Значний вплив на сучасних молодших школярів мають *соціальні мережі*, які також можуть бути використані як інструмент для популяризації екологічних знань серед молоді. Створення груп, присвячених екологічним темам, дозволяє дітям ділитися власним досвідом, розповідати про участь у природоохоронних заходах, а також залучати інших дітей до активних дій з охорони навколишнього середовища (Гнатюк, 2021, с. 90). Спілкування в соціальних мережах дозволяє створити спільноту однодумців, яка підтримує один одного і мотивує до екологічної діяльності.

Використання соціальних мереж також дозволяє залучати дітей до обговорення актуальних екологічних проблем, організації спільних заходів, конкурсів, флешмобів на тему охорони довкілля. Це сприяє формуванню екологічної компетентності через створення умов для обміну думками, співпраці та взаємодії між учнями з різних регіонів.

Важливу роль у формуванні екологічної компетентності відіграють *родина та громада*. Взаємодія між позашкільними навчальними закладами, родинами та громадськими організаціями створює сприятливе середовище для розвитку у дітей відповідального ставлення до природи.

Хочемо зацентувати на величезному впливі й ролі батьків під час формування досліджуваної компетентності під час різноманітної родинної взаємодії. Спільні екологічні заходи, зокрема прибирання територій, висаджування дерев, створення екологічних стежок, прогулянки до лісу, парку не лише поглиблюють знання дітей, а й сприяють зміцненню родинних зв'язків (Кузьменко, 2020, с. 65).

Батьки, які беруть активну участь у екологічній діяльності, слугують прикладом для своїх дітей. Це створює підґрунтя для формування ціннісних орієнтирів, на яких базується екологічна поведінка. Крім того, спільна діяльність сприяє розвитку співпраці та командної роботи, що є важливим для соціалізації дитини.

Залучення членів громади як важливих партнерів у формуванні екологічної компетентності молодших школярів є дієвим аспектом успішної їхньої екологічної освіти. Місцеві екологічні організації, підприємства, а також небайдужі громадяни можуть сприяти організації та проведенню екологічних акцій,

надаючи необхідні ресурси, інформацію та підтримку. Взаємодія з місцевою громадою дозволяє дітям брати участь у реальних екологічних проєктах, бачити результати своєї діяльності та відчувати свою значущість у вирішенні екологічних проблем навколишнього середовища. Це сприяє формуванню в дітей активної громадянської позиції та відповідального ставлення до природи (Марченко, 2019, с. 52).

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, формування екологічної компетентності молодших школярів є важливим складником сталого розвитку суспільства. Позашкільні навчальні заклади, використовуючи різноманітні методи та форми роботи, зокрема гурткова діяльність, екологічні акції, проєктна діяльність, використання інтерактивні технологій, можуть ефективно сприяти цьому процесу. Співпраця з батьками, громадою та екологічними організаціями також є важливим чинником успішного формування в дітей екологічної свідомості та відповідального ставлення до природи.

Подальші дослідження в цьому напрямі можуть бути спрямовані на розроблення нових інтерактивних методик екологічного навчання, дослідження ефективності співпраці з громадськими організаціями, а також аналіз впливу сімейних цінностей на формування екологічної компетентності, від якої залежить продуктивна екологічна поведінка дітей.

Список використаної літератури

1. Бойко О. Формування екологічної компетентності молодших школярів. Київ : Освіта, 2017. 234 с.
2. Гнаток Л. Використання соціальних мереж у екологічній освіті. Харків : Екологія і суспільство, 2021. 158 с.
3. Кузьменко І. Роль родини у формуванні екологічної свідомості дітей. Львів : Наукові дослідження, 2020. 135 с.
4. Лехтонен М. Гнучкі програми екологічної освіти у позашкільних закладах. Одеса : Екологічна освіта, 2016. 87 с.
5. Марченко А. Вплив громади на формування екологічної компетентності школярів. *Екологічна педагогіка*. Запоріжжя, 2019. 218 с.
6. Сидоренко В. Використання цифрових ресурсів у екологічній освіті. *Освітні технології*. Полтава. 2019. С. 3–6.
7. Всесвітній фонд природи. Формування екологічної свідомості у дітей. Київ : WWF Україна, 2020. 128 с.
8. Беккер Н. Інтерактивні платформи для екологічної освіти дітей. Чернівці : Екологічна освіта, 2018. 132 с.

THEORETICAL ASPECTS OF FORMING ECOLOGICAL COMPETENCY OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN IN EXTRACURRICULAR EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Inozemtsev Serhii

Graduate Student of the Second Year of Study of Primary Education Pedagogy and Psychology Department
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Biriuk Liudmyla

Doctor of Pedagogical Science, Professor Primary Education Pedagogy and Psychology Department
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. This study addresses the crucial issue of forming ecological competency in primary school children, emphasizing the role of extracurricular educational institutions. Given global ecological challenges, there is a significant need to instill environmental awareness and responsible attitudes in children from an early age. Extracurricular educational institutions, with their flexible programs and unique approaches, play a critical role in this developmental process.

Purpose. The article aims to analyze theoretical aspects of forming ecological competency in primary school children within extracurricular settings. The study seeks to identify effective methods and forms of activities that foster ecological knowledge, skills, and values among young learners.

Methods. The research employs a theoretical approach, combining literature analysis and a comprehensive examination of existing programs in extracurricular education. Attention is given to methods involving collaboration with public organizations, integrating modern technology, and engaging family and community in environmental education.

Result. Findings indicate that extracurricular institutions provide favorable conditions for environmental education through flexible curricula, hands-on activities, and project-based learning. Collaboration with ecological organizations enhances resource availability and enriches learning experiences, while digital tools and interactive platforms expand access to ecological information and stimulate children's interest in nature. Results suggest that ecological clubs and environmental actions, such as clean-up campaigns and tree-planting events, significantly contribute to fostering ecological responsibility.

Originality. This study offers a unique approach to ecological education by emphasizing the integration of family, community, and technological resources in extracurricular settings. It highlights the essential role of social media and digital resources in making environmental education more accessible and appealing to primary school children.

Conclusion. *In conclusion, the study underscores that extracurricular educational institutions play a pivotal role in forming ecological competency, combining theoretical knowledge with practical experiences. Further research is suggested to explore innovative interactive methods and the impact of family values on sustainable ecological behavior. The results contribute to a broader understanding of how early environmental education in non-formal settings can shape a responsible attitude toward nature and foster sustainable development.*

Keywords: *ecological competency, primary school children, extracurricular educational institutions, environmental education, public organizations.*

References

1. Boiko, O. (2017). Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv [Formation of ecological competency in primary school students]. Kyiv: Education. [in Ukrainian].
2. Hnatiuk, L. (2021). Vykorystannia sotsialnykh merezh u ekolohichnii osviti [The use of social networks in environmental education]. Kharkiv: Ecology and society. [in Ukrainian].
3. Kuzmenko, I. (2020). Rol rodyny u formuvanni ekolohichnoi svidomosti ditei [The role of family in forming children's environmental awareness]. Lviv: Scientific research. [in Ukrainian].
4. Lekhtonen, M. (2016). Hnuchki prohramy ekolohichnoi osvity u pozashkilnykh zakladakh [Flexible programs of environmental education in extracurricular institutions]. Odesa: Environmental education. [in Ukrainian].
5. Marchenko, A. Vplyv hromady na formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti shkoliariv [The Impact of the community on the formation of schoolchildren's environmental competency]. *Ekolohichna pedahohika - Ecological pedagogy*. Zaporizhzhia. [in Ukrainian].
6. Sydorenko, V. (2019). Vykorystannia tsyfrovyykh resursiv u ekolohichnii osviti [The use of digital resources in environmental education]. Poltava: *Osvitni tekhnolohii – Educational technologies*, 3-6. [in Ukrainian].
7. Vsesvitnii fond pryrody. Formuvannia ekolohichnoi svidomosti u ditei [World wide fund for nature. Formation of environmental awareness in children]. (2020). Kyiv: WWF Ukraine. [in Ukrainian].
8. Becker, N. (2018). Interaktyvni platformy dlia ekolohichnoi osvity ditei [Interactive platforms for children's environmental education]. Chernivtsi: Environmental Education. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 30.10.2024 р.

УДК 373.3:004.92

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-155-161

МУЛЬТИМЕДІЙНІ ЗАСОБИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВДОМОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Демченко Сергій Олексійович

аспірант кафедри педагогіки і психології початкової освіти

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: iamdemchenko@gmail.com

У статті обґрунтовано процес формування громадянської свідомості в молодших школярів через використання мультимедійних засобів. Вказано, що основне завдання формування громадянської свідомості полягає в розвитку здатності дітей самостійно вирішувати складні питання, творчо використовуючи власний та соціальний досвід для розв'язання пізнавальних, світоглядних, моральних і комунікативних ситуацій. Формування громадянської свідомості розглядається як безперервний процес, який триває від раннього дитинства і протягом усього життя. Сучасне суспільство ставить вимоги до підготовки молодших школярів, зокрема щодо розвитку їхньої громадянської свідомості, що потребує від учителя володіння мультимедійними технологіями. Використання таких технологій допомагає педагогу подати матеріал у цікавій формі, створюючи особливу атмосферу уроку за допомогою малюнків, звуків, мелодій та експозицій. Охарактеризовано особливості застосування мультимедійних технологій у початковій школі, таких як презентації, мультфільми, комп'ютерні розвивальні ігри, які сприяють формуванню громадянської свідомості та критичного мислення у дітей, а також крацюму засвоєнню матеріалу. Визначено, що поєднання мультимедійних та сучасних виховних технологій створює систему, яка цілісно впливає на розвиток патріотизму в молодших школярів.

Ключові слова: громадянська свідомість, громадянська компетентність, мультимедійні засоби, молодші школярі.

Постановка проблеми. Зважаючи на суспільно-політичну ситуацію в Україні, виховання патріотизму, відданості спільній справі зміцнення держави та активної громадянської позиції у молодого покоління набуває дедалі більшого значення. Державний стандарт початкової освіти базується на принципах особистісно орієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів, що інтегруються в освітні галузі й відображаються в результатах базової та повної загальної середньої освіти. У Державному стандарті початкової освіти першою з компетентностей виокремлено громадянську, яка визначається як «здатність учня активно, відповідально та ефективно реалізовувати права та обов'язки для розвитку демократичного суспільства» [2].